

A magyar hírlapirodalom kezdete Erdélyben.

Az úgynevezett rendszeres hírlapok kezdete nem nagyon régi még egész Európában. Az első rendes hetilap Németországon indult meg. A frankfurti Egenolphék 1605-ben megindították az első rendes hetilapot. Utána csakhamar más nemzetek is hasonlót tévének, a hetilapok szerkesztése elkezdett. *Hazánkban a Rákóczi-korszakban indult meg az első hazai lap, latin nyelven szerkesztődött.* A lap czime volt: »*Mercurius Hungaricus*«. Hat éven át állott fenn, előbb heti, utóbb havi közlöny volt.

A kurucz hírlap megindulási ideje az 1705-ik év ápril havának első felére esik. Az első számok Kassán nyomattak, a többiek julius végétől fogva 1709 őszéig Lőcsén, 1710 ápril haváig Bártfán, azután megint Kassán 1711 tavaszáig, midőn a szabadságharc ügyeinek rosszra fordultával a lap is megszűnt. A lap keletkezésének oka az volt, hogy Rákóczi hadjárata ismertessék lapban, ellen-sulyozásúl a külföldi hazug híreknek s küldjék azt meg a külföldi követeknek, fejedelmi udvarokhoz s terjesszék a hazában is. A legkorábbi számot 1705 május 30-ikáról, Szalay László történetirónk találta meg a gróf Károlyiak levéltárában. Az a néhány lap, a mi megkerült, mind a hadmenetet tárgyalják. Kis negyedréti alakú volt. Szerkesztése úgy folyt, hogy a vezénylő tábornokoktól közvetlenül az udvarhoz beküldött jelentések nyomán az udv. kancellária volt megbízva, hogy dolgozza fel az anyagot s adja sajtó alá. A nyomtatásra *Esterházy Antal* ügyelt fel, kitől a lap-indítási eszme keletkezett, utóbb Berthóti Ferencz altábornok vette a felügyeletet át. A lap később: »*Mercurius Veridicus ex Hungaria*« czímet vette fel. A »*Magyar Mercurius*« mellé tehát fölvette az »*Igazmondó Magyar Mercurius*« czímet.

A legelső hazai lap tehát ez lett volna! . . . De szinte nevez-

hető tábori bulletin lapnak is, mert valódilig csakis ezen czél érdekében használtatott fel.

1721-ben ugyancsak latin nyelven jelent meg a »*Nova Posoniensia*« című lap. Alapítója a híres *Bél Mátyás* volt, akkor evang. lelkész Pozsonyban. Hetenként jelent meg féliven, hasábozott lapokon. A lapból 62 szám maradt meg egyes könyvtárakban, ára öt forint volt. Rendszertelenül vannak a hírek közölve s azok sincsenek szellemesen feldolgozva. A mint a lap 1722 július 29-iki számán látható, azt már nem Bél, hanem *Marth János Mátyás* szerkesztette, a pozsonyi evang. lyceum rectora, de csak rövid ideig, mert a július hó utolsó számában már jelenté, hogy lapja kiadását a jezsuitáknak kényszerült átengedni, kiknek kezei közt a lap csakhamar meg is szűnt.

Félszázadnál tovább szünetelt a hazai hírlapirodalom! . . . Mária Terézia alatt volt ugyan egy kis német lapocska, a lehető leggyarlóbb, de ez hazai hírlapnak nem nevezhető. És hogy ily hosszú időn át nélkülözte az ország a hírlapot, annak az akkori viszonyok voltak az okai. A közfigyelem ugyanis a politikai és hadi téren volt igénybe véve, Károly alatt az új szervezés, Mária Terézia alatt az uralkodóház megmentése, majd az udvar reformjai s időközben a hét éves háború által. Ezen korban lapot alig olvasott volna valaki, másként elégiték ki hirdetni vágyaikat. A körülmények közt ki gondolt volna hírlapalakításra! Csak midőn *Bessenyei* fellépett, kezdett a nemzet szeme az irodalom felé is fordulni s indult e szellem hatása alatt meg az első magyar hírlap is, *melylyel kezdődik igazán állandó magyar olvasó közönségünk*.

1780 január 1-én jelent Pozsonyban meg az első magyar hírlap. Neve volt: »*Magyar Hirmondó*«. Ráth Mátyás alapítá, Patzko adta ki, hetenként kétszer 8-rétű féliven. Számái »*Levelek*«-nek neveztettek. Ára a lapnak egy évre helyben 3 frt, vidékre 4 frt volt. Elég tisztán volt nyomtatva, de sok különös szó fordult elő benne, például: *váltó* alatt előfizetöt értettek, a lap *írója* alatt szerkesztöt és így tovább. Rendszeres beosztással adatott ki a lap, első és legterjedelmesebb hely jutva a külföldi híreknek. A könyvek ismertetésére is állandó rovat volt, beható kritikákkal olykor-olykor. A legelső magyar lap ugyan 1787-ben megszűnt, több szerkesztöt kapva azalatt, de helyébe újak keletkeztek.

Erdélynek magyar lapja azonban nem volt egész 1790-ig. Ez is csak kis ideig állott fenn! . . . Nem olvasók nem létezése miatt keletkezett oly későn lap és szűnt hamarosan meg, hanem a körülmények folytak erre be. A főok az volt, hogy az anyaországban lévén magyar újság s Erdély hű érületű magyarsága, részint a politikai viszonyok kényszere s az anyaország nagyobb erkölcsi erőszlya folytán, részint az írók kis számának megoszlása által azok hatását gyöngíteni nem kívánván: természetes volt, hogy nem csak számos erdélyi olvasó fizetett azokra előre, de írói is csatlakoztak. Így lettek a fennevezett első magyar lapnak dolgozótársai Erdélyből: Szacsvay Sándor, Pánczél Dániel, Andrád Sámuel, Benkó József, Gyöngyösi János és többen, kik közül az első már 1784-ben azon hírlap társszerkesztőjévé, később 1787-ben Bécsben maga is lapot adott ki.

1790 ben azonban *Hochmeister* könyvnyomtató folyamodott a kir. főkormányzékhez egy »*Nagy-Szebeni Magyar Újság*« kiadhatásáért. A főkormányzék melegen ajánlta a kérvényt, a mire az udvari kancellária ugyanezen év márczius 4-én, egy frt postai díj fizetés s a vizsgálati szabályok megtartása föltételével a kiadást megengedte; meghagyatott, hogy a lapnak egy száma se jelenjen meg a vizsgáló biztos engedélye nélkül s ha hadi híreket közöl, terjeszsze előbb a főhadvezér elé. Ily magyarázat mellett az *első erdélyi magyar újság* létrejött s első száma 1790 április 3-án »*Erdélyi Magyar Hírvivő*« czím alatt, 8-adrét alakban Nagy-Szebenben megjelent. A lapon nincs szerkesztő jelezve, állítólag Fábian Dániel és Cserei Elek voltak. A szerkesztői nyilatkozat így szól:

»Mindgyárt kezdetén írásunknak kijelentjük az érdeemes olvasóinknak, hogy bizonyos okokra nézve, még igen keskeny határok közé vagyunk rekesztve és mindazokkal nem kedveskedhetünk, a melyekkel akarnánk — de reméljük esalhatatlanúl, hogy egy vagy két hét múlva több jeleit adhatjuk annak, mely forró légyen az iránt való igyekezetünk, hogy az érdeemes hazafiui közönség előtt ezen hazánkhoz való szeretetünknek első zsengejével kedvet nyerhessünk«. E szerkesztői nyilatkozat után, következő hír közöltetett a lapban: »Kormányzékai tanácsos, Gróf Bethlen József úr, a ki eddig német ruhában járt, de hogy megmutassa, hogy úri testébe buzog az ősi

magyaroknak igaz vére, magyar köntösbe öltözött. Ez az országunk Nagyja, már sok alkalmatosságba megbizonyított tökéletes hazafiúsága által megmútatta, hogy egy méltó csemetéje annak a dicsőséges Bethlen nemzetségnek, a ki annyi csillagot és oszlopot adott és máig is ad ezen magyar hazának«. Ezután bécsi és külföldi dolgokról van tudósítás, miknek kivonatolása ma már nem érdekes.

Ez volt tehát az első szám, elég sovány belföldi hírekkel. De azért a lap, a szigorú cenzura mellett is, elég hazafias szellemben szerkesztetett. Így például, az egyik számban ily értekezése van a *magyar nyelvről*:

»A magyar nyelvnek mint a közigazgatásban, mint pedig az iskolákban léendő béhozása nélkül nem lehet annak nem csak virágzását, de még csak megmaradását is remélneni, mert akkor ki-ki csak azt a nyelvet fogja főképpen tanulni, a melyen az ország igazgatása foly, és ha az ismét deák lesz, legtöbb része a hazába lakóknak megelégszik annak tanulásával és tanulatásával; ezen kívül pedig azt az idegen nyelvet fogja megtanulni, a mely az úri gyülekezetbe és társaságba szokásba lesz, hogy az úri gyülekezetektől ki ne rekesztesse nek, és a Nagyobbak előtt tekintetök becsületök legyen, és így a két nyelvnek tanulása, elfoglalja a hazafiat és az anyanyelveket, a melynek látják, hogy semmi becsülete nincsen, úgy megvetteti velek, hogy azt éppen csak azok fogják tanulni, a kik forróbb hazafiak lesznek, és a kik az abbéli hazafiúi kötelességeket elevenebben fogják érezni, és e szerént idővel az lenne a magyar hazában a magyar nyelv, a mi most a régi zsidó vagy arábiai nyelv, úgy, hogy a ki a magyar nyelvet tudná, csak a régiségeket szerető és kedvelő embernek tartatnék. Edgyik eszköze nyelvünk megmaradásának a lenne, ha az legböcsösebb nyelv lenne az úri gyülekezetbe és társaságokban, ha a játéknéző helyeken magyar nyelven lennének a víg és szomorú játékok, egyiket sem lehet pedig állandóul remélneni, valameddig a magyar nyelv nem ül abban az uralkodó székbe, a melyet eddig nálunk a deák foglalt el. Bizonyos tehát, hogy a magyar nyelvünknek a közigazgatásba, és ennél fogva az iskolákba való béhozása nélkül, még megmaradást sem ígérhetünk, holott pedig egy nemzet a maga ősi nemzeti nyelve nélkül csak egy csonka nemzet«. Ezután utalás van külföld nemzeteire, miként csüng az a nyelvén, még a török is, majd meg így folytatódik: »Az egy közönséges nemzeti nyelv a polgári tár-

saságba egy kötél, mely a szíveket jobban egybe forrasztja. Mert tudja kiki tapasztalásból, hogy egy esmeretlenhez is mindjárt valami hajlandósággal kezdünk viseltetni, mihelyt ötet a mi nyelvünkön halljuk szólni. Drága kincs tehát a polgári társaságba az egy közönséges nemzeti nyelv, mivel ebből származik a szívnek is nagyobb egyessége, a mely nélkül az országnak boldogságán sem munkálódni sikeresen, sem pedig azt elérni nem lehet. És mikor az Isten az embereket a különböző nyelvek által különböző nemzetekre elosztotta, a nemzeti nyelvet egy fő társasági kötélnak rendelte, mert ennek segédelmével kelhettek az emberek egybe egy polgári társaságba, ez által tanácskozhattak a magok állapotjok felől, ez által szerzették az igazgatás módját! A sarkalatos törvényeket, egy szóval, az eredeti emberek a nyelv segédelmével alkották a mostani birodalmokat, a mely nélkül semmi társaságba nem forrhattak és egyesülhettek volna az emberek egybe, mivel tehát a közönséges nemzeti nyelv az Istennek rendeléséből is egy eredeti kötele a polgári társaságnak, az a nemzet, a ki nyelvének fentartásán, és annak a maga országába közönségessé való tételén nem dolgoznék, nem csak a magához tartozó természeti kötelességét sértené meg, de az Istennek célja ellen is cselekednék, a kinek rendelése az, hogy a nemzeti nyelv egy közkötél legyen egy bizonyos polgári társaságba. Mondhatná mindezekre valaki azt az akadályt, hogy a magyar földön másféle nemzetek is vannak, a kik külön nyelvet beszélnek; de ha ez így is van, micsoda okok lehetnének az ellen, hogy az ők gyermekeik magyarul taníttassanak, nem oly végből, hogy ez által az ő anyanyelvök eltörültessék, hanem csak hogy tudják a magyar nyelvet, mint egy közönséges, és nékik díszes, hasznos és szükséges nyelvet is valameddig a magyar földön laknak. A magyar nyelv közönségessé tételével nem a lenne a szándék, hogy más nyelvek elnyomattassanak, és ez nem is következne ebből, mert ez által az idegen eredetűeknek az anyanyelvek tanítása és tanulása nem tilalmaztatnék. A mi tovább ezeket az idegen eredetű haza polgárait illeti, jól tudják ők, hogy a magyar maga drága vérenek ontásával szerzette, tette magának tulajdonává és alkotta azt az országot, a melyre őket bévette és a melyben mindedig a mi bölcs törvényeinknek nyugodalmas árnyékában éltek, és nagyobb háládatossággal viseltetnek a magyarhoz, mintsem hogy néki, a maga nyelvéhez való természeti kötelességének teljesítésébe akadályt kívánnának tenni. Ezekből bizonyos

az, hogy ha a magyar nyelvnek béhozása elmarad, ez nem azért marad el, mintha a magyarnak igazsága nem lenne, vagy pedig, hogy a király nem akarná, a ki jelentette, hogy kész mindazokra, a melyekkel nemzetünknek szeretetét és bizodalját megnyerheti, hanem azért, hogy a magyar nem akar.

Bő kivonatban közlém a magyar nyelvről írt dolgozatot! . . . Meglepő korrekt és szép nyilatkozat, semmi pongyolaság nem ömlik el rajta és ment a hetvenkedéstől más nemzetiségekkel szemben, holott 107 évvel ezelőtt íródott ezen czikk, a midőn oly nemzeti-ségi mozgalmak nem voltak, minő jelenben, s a nemesség képezvén a nemzetet, nem sokba vevődött a nép. És mégis mennyire higgadt nyilatkozat a magyar nyelv uralmának behozásáról! Ez is bizonyítja, hogy a magyar mindig méltányos volt a más ajkú nemzetiségek nyelvével szemben, nem üldözte azt soha, csak a magyar nyelvet kívánta a deák helyébe — állami nyelvvé tenni. Egyébként ezen dolgozat dicséretére válik a legelső erdélyi magyar lapnak, több számra terjedő, erős logikával írt czikk, illetve értekezés. Az egyik számban három nyomtatott levelen át mind az varialódik, hogy azért nincs katonai, bányászi magyar kézi könyvünk, mivel a magyar nyelvet elhanyagoltuk, »holott ha deák nyelven tudunk katonai munkát írni, magyarul is tehetnénk azt. A bányászi tudomány csak németül kultiváltatik, minek következménye, hogy ifjaink nem mennek e térre, nem bírva a német nyelvet«. Ezen utóbbi tétel eléggé bizonyítja, hogy József germanizáló rendszere kevés nyomot hagyott hátra, mert máskülönbén ifjaink tudtak volna németül. József rendszere a magyar nyelvnek volt előnyére, a meny nyiben a császár halála után a felriadt nemzet a magyar nyelvet kezdé pártfogolni az eddigi latin helyett. A magyar hírlapok mind ez irányban tüzelték a kedélyeket. Az itt jelzett értekezésben is kimerítően részletezik, hogy külföldön mily sokra haladt a tudomány: »ellenben nálunk sem a történetírás, földleírás, természettudomány stb. terén nincs haladás. Épen semmi, mert a deák nyelv által majd semmi út sincsen már ma ezekre«. A cikksorozat utolsó számában azon óhajnak adnak hangot, hogy az ifjúságot kell először a hazai nyelvre fogni, beható tanulmány nyal kísérik ezen kívánat czélszerűségét és kivihetőségét. A dolgozat vége így hangzik:

»Sokat szólhatnánk még a mi kedves magyar nyelvünk mellett,

de hogy igen hosszas írásunkkal unalmat ne okozzunk, evel az úttal csak éppen azt írjuk még béfejezésül, hogy a magyar nyelvnek behozásával mindjárt elein is szükséges a magyar birodalomba egy tudós hazafiakból álló társaságot emelni, a mely *1-ször*: mindenféle hazánkról írt könyveket magyarra fordítson, hogy minden holt vagy más idegen nyelvnek bajos megtanulása nélkül is minden hazafinak és haza leányinak csak csupán anyanyelvével nyílt útja legyen a magyar nemzeti megvilágosodásra, a melyet legelsőnek tartunk lenni. *2-ször*: Ennek a társaságnak minden görög és diák írókat magyar nyelvre kellene fordítani, hogy így könnyebben meg lehessen ismerkedni ezekkel az írókkal, a kiket ha például magunknak nem veszünk, soha a jó íz-érzéseknek templomába bé nem juthatunk. *3-ször*: Foglalatostkodni kellenék ezen tudós társaságnak a mai tudós nyelveken írt legszebb és legnevezetesebb könyveknek fordításába. Egy ilyen társaság pedig, a mi az tudós hazafiaknak számát illeti, igen könnyen felállhatna, mert sok tudós hazafiak vannak a magyar birodalomba, csak éppen a király, az ország rendei és nagyobb értékkel bíró és felsőbb polczokon tündöklő hazafiak szorgalmatoskodjanak a szükséges költség iránt. Báró *Nalátszi József* úr egyik oszlopa és csillaga hazánknak, nem különben a Magyar Helikonnak is egyik ragyogványa, dicsőséges és követésre méltó példát mutatott a hazafiaknak, midőn egy a magyar nyelvnek pallérozására Erdélybe felállítandó társaságnak számára *ezer forintig* való költséget ajánlott. Itt Szebenbe is már néhány buzgó hazafiak jelentették magokat, hogy készek értékek szerént való költségekkel ezt a társaságot felsegíteni, a kiknek is nevöket majd akkor ki fogjuk írni.

E dolgozatból is látható, hogy a lap komoly hazafias irányban volt szerkesztve. Az előfizetési felhívásnak megfelelt a tartalom... Február havában bocsáttatott az ki, jelezve, hogy az első három hóban hetenként egyszer, azután kétszer fog kiadatni. Ára 5 forint volt. A programmban hármaz czél tüzetett ki: a hadi hírek közlése, a nyelv művelése és a fontosabb hazai hírek közlése. Az egyes számok 4 nyolczrétü levelen, elől fametszetes czímerrel és rendszerint két levélnyi *Toldalékka* jelentek meg eredeti és külföldi lapokból átvett rövid — jórészt udvari — hírekkel, néha a toldalékon egy-egy verssel. Az azonban dicsérendő, hogy a lap — mint a fennebbi közlésből is látható — közölt önálló czikkeket is. Azonban kevés száma maradt fenn a lapnak, az erdélyi múzeum könyv-

tárában van 11 szám a 7-ik kivételével 1—12-ig, a budapesti ref. collegium Ráday könyvtárában pedig 12 szám, u. m. 48—56-ig és 59—61-ig, a m.-vásárhelyi ref. főgymn. könyvtárában a nov. és decz. havi számok. Ebből az vonható le, hogy a lap kevés előfizetővel dicsekedhetett. A kezem közt levő adatok szerint több könyvtárban vannak mult századbeli lapok, de az első erdélyi magyar lap egyben sem található. Hogy a lap mikor szűnt meg, az maig sincs eldöntve, csak találomra állítják, hogy 1791-ben a lap Kolozsvárt jelent meg és ez évben szűnhetett meg. A valószínűség a mellett van, hogy a lap 1790 utólján szűnt meg.

Fábián és Cserei lapszerkesztésre felhatalmazva nem voltak, valószínű azonban, hogy felsőbb helyre tett jelentés és onnan nyert engedély nélkül a kiadóval kötött magánszerződésnél fogva a lap szerkesztését vitték, habár annak még eddigelé sehol nyoma nem látszik. Mindkét férfit 1790. végén Kolozsvárra jött az országgyűlésre, a lap is ezzel valószínűleg megszűnt, Kolozsvárt nem szerkesztetett. Ha szerkesztetett volna, valami nyoma mégis csak lenne. A félreértést aligha nem Toldy Ferencz idézte elő, ki a magyar irodalom című jeles munkájában, a fennevezett lap szerkesztési helyéül Kolozsvárt nevezte meg, az 1791-iki évre téve, de viszont nem jelezte az 1790-iki évet és Nagy-Szebent.

Az első magyar lap megszűnése úgylátszik az előfizetők kis számánál fogva következett be, a mit részben a cenzura szigora okozott. Nehéz volt e miatt élénkké tenni a lapot, a mi az olvasóközönség apadását vonta maga után. Akkori időben egy magyar lapnak különben sem volt nagyon sok előfizetője . . . A legelterjedtebb magyar lapnak, a »*Kurir*«-nak előfizetői sem haladták meg soha az 1200-at, a mint ez a »Tud. Gyűjt. 1818. X. kötetében olvasható.

A lap megszűnésével Erdélyben magyar lap hosszabb időn át nem adatott ki! . . . Indult ugyan egy meg 1793-ban Nagy-Szebenben: »*Parnassussi Időtöltések*« címmel, szerkeszté *Benkő Ferencz*; de ezt lapnak nem nevezhetni, mivel időhöz nem kötött füzetekben jelent meg, hét évi fennállása alatt hét kis füzet jelenve meg, mint czime is mutatja, mulattató elbeszélések közlésére volt a vállalat szánva.

ÜRMÖSSY LAJOS.

(Befejező közlemény következik.)